

ETNOGRAFIK TADQIQOTLARDA URF-ODATLAR VA BEZAKLARNING O'RNI

(Angren shahar tarixi muzeyi materiallari asosida)

Xalmuradova Xulkaroy Xoliqulovna,
Bo'lim mudirasi, Angren shahar tarixi muzeyi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19606554>

Annotatsiya. Ushbu maqolada etnografik tadqiqotlarda urf-odatlar va milliy bezaklarning o'rni tahlil qilinadi. Xalqning turmush tarzi, marosimlari hamda amaliy san'at namunalari etnografiya sohasining muhim tadqiqot obyekti sifatida qaraladi¹. Maqolada milliy bezaklarning ramziy ma'nosi, ularning ijtimoiy va madaniy ahamiyati, shuningdek ularni muzey eksponatlari orqali o'rganish masalalari yoritilgan. Bundan tashqari, Angren hududi bo'yicha tarixiy-etnografik materiallar va muzey fondlarida saqlanayotgan buyumlar asosida mahalliy an'analar hamda bezak san'ati namunalari ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: etnografiya, urf-odatlar, milliy bezaklar, amaliy san'at, madaniy meros, muzey eksponatlari, Angren, an'ana.

Abstract. This article analyzes the role of customs and national ornaments in ethnographic research. The lifestyle, ceremonies, and examples of applied arts of the people are considered important objects of study in the field of ethnography. The article discusses the symbolic meaning of national ornaments, their social and cultural significance, and the issues of studying them through museum exhibits. In addition, based on historical and ethnographic materials from the Angren region and artifacts preserved in museum collections, the study examines the importance of local traditions and examples of decorative arts.

Keywords: ethnography, customs, national ornaments, applied arts, cultural heritage, museum exhibits, Angren, tradition.

Kirish. Har bir xalqning milliy madaniyati uning tarixiy taraqqiyoti, turmush tarzi hamda ma'naviy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu qadriyatlarining eng muhim tarkibiy qismi urf-odatlar va bezak san'ati hisoblanadi. Etnografiya fani ana shu jarayonlarni o'rganib, xalqning ijtimoiy hayoti, madaniy an'analari hamda estetik qarashlarini ilmiy jihatdan tahlil qiladi. Urf-odatlar va bezaklar xalqning tarixiy xotirasini aks ettiruvchi muhim madaniy manbalardir. Ayniqsa milliy kiyim-kechaklar, zargarlik buyumlari, uy-ro'zg'or jihozlari hamda marosimlarga oid bezaklar xalqning qadimiy an'analari haqida muhim ma'lumot beradi. [1; B.45-47]

Bu borada mahalliy tarix muzeylari, xususan Angren Shahar Tarixi Muzeyi fondlarida saqlanayotgan etnografik eksponatlar hudud aholisi madaniyatini o'rganishda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Urf-odatlarining etnografik tadqiqotlardagi o'rni. Urf-odatlar har bir xalqning tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan ijtimoiy va madaniy an'analar majmuasi bo'lib, ular jamiyatning ma'naviy hayotini, turmush tarzini hamda qadriyatlarini o'zida aks ettiradi. Etnografik tadqiqotlarda urf-odatlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular orqali xalqning o'tmishi, dunyoqarashi va ijtimoiy munosabatlari haqida muhim ilmiy ma'lumotlarga ega bo'lish mumkin. Urf-odatlar

avloddan-avlodga og‘zaki yoki amaliy tajriba orqali o‘tib keladi va xalqning madaniy merosini saqlashda muhim vosita hisoblanadi.[2; B.78-81]

Etnografiya fanida urf-odatlar xalqning kundalik turmushi, marosimlari va an‘analarini o‘rganishda asosiy manbalardan biri sifatida qaraladi. Chunki har bir urf-odat ma‘lum tarixiy jarayonlar, ijtimoiy sharoitlar hamda xalqning dunyoqarashi bilan bog‘liq holda vujudga keladi. Shu sababli ularni tahlil qilish orqali jamiyatning tarixiy rivojlanishi, ijtimoiy tuzilishi va madaniy qadriyatlarini chuqurroq anglash mumkin.

O‘zbek xalqining urf-odatlari nihoyatda boy va rang-barang bo‘lib, ular asosan oilaviy, maishiy va mavsumiy marosimlarda namoyon bo‘ladi. Masalan, nikoh va to‘y marosimlari, bolaga ism qo‘yish, sunnat to‘yi, mehmondo‘stlik an‘analari, turli bayram va marosimlar xalqning qadimiy an‘analari va ma‘naviy qadriyatlarini ifodalaydi. Ushbu marosimlar davomida ishlatiladigan buyumlar, bezaklar, kiyim-kechaklar ham etnografik jihatdan muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular xalqning estetik qarashlari va turmush madaniyatini namoyon etadi.

Bundan tashqari, urf-odatlar jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda ham muhim rol o‘ynaydi. Ular orqali insonlar o‘rtasidagi hurmat, mehmondo‘stlik, hamjihatlik va o‘zaro yordam kabi qadriyatlar mustahkamlanadi. Shu jihatdan urf-odatlar nafaqat tarixiy va madaniy merosning bir qismi, balki jamiyatning ma‘naviy hayotini shakllantiruvchi muhim omil hisoblanadi.

Etnografik tadqiqotlarda urf-odatlarni o‘rganish muzey eksponatlari, yozma manbalar, og‘zaki rivoyatlar hamda xalq amaliy san‘ati namunalari asosida amalga oshiriladi. Bunday tadqiqotlar xalqning madaniy merosini ilmiy jihatdan o‘rganish, uni saqlash va kelajak avlodlarga yetkazish uchun muhim ahamiyatga ega. Shu sababli urf-odatlar etnografiya fanining muhim tadqiqot obyekti sifatida katta ilmiy qimmatga ega hisoblanadi.

O‘zbek xalqining urf-odatlari juda boy bo‘lib, ular oilaviy, maishiy va mavsumiy marosimlarda namoyon bo‘ladi. Masalan:

- nikoh va to‘y marosimlari
- bolaga ism qo‘yish marosimi
- sunnat to‘yi
- mehmondo‘stlik an‘analari
- mavsumiy bayramlar

Mazkur marosimlarda ishlatiladigan bezaklar, kiyim-kechaklar va marosim buyumlari etnografik tadqiqotlar uchun muhim manba hisoblanadi. Ular orqali jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, urf-odatlari hamda estetik qarashlari haqida muhim ma‘lumot olish mumkin. [3; B.112-118]

Milliy bezaklarning ramziy ma‘nosi. Milliy bezak san‘ati xalq amaliy san‘atining muhim yo‘nalishlaridan biridir. U nafaqat estetik vazifani bajaradi, balki xalqning dunyoqarashi, diniy e‘tiqodi va madaniy qarashlarini ham aks ettiradi.

O‘zbek milliy bezak san‘atida turli naqsh va ramzlar keng qo‘llanilib, ular nafaqat estetik bezak vazifasini bajargan, balki chuqur ma‘naviy va ramziy ma‘noga ham ega

bo‘lgan. Har bir naqsh turi xalqning dunyoqarashi, tabiatga bo‘lgan munosabati hamda qadimiy e‘tiqodlari bilan chambarchas bog‘liq holda shakllangan. [4; B.64-69]

O‘zbek milliy bezaklarida quyidagi naqsh turlari keng uchraydi:

Gul naqshlari – hayot, go‘zallik va tabiat ramzi hisoblanadi. Bunday naqshlar asosan kashtachilik buyumlarida, milliy kiyimlarda hamda uy-ro‘zg‘or bezaklarida keng qo‘llanilgan. Gul tasvirlari tabiatning uyg‘onishi, hayot davomiyligi va barakani ifodalagan. Shu sababli ular ko‘pincha bayramona liboslar, kelin kiyimlari va marosim buyumlarida ishlatilgan.

Geometrik naqshlar – tartib, muvozanat va uyg‘unlik timsoli sifatida qaralgan. Bunday naqshlar ko‘pincha gilam, kashta, yog‘och o‘ymakorligi hamda me‘moriy bezaklarda uchraydi. Geometrik shakllarning takrorlanishi inson va tabiat o‘rtasidagi muvozanat, hayotning uzluksiz davom etishini ifodalaydi.

Quyosh shaklidagi bezaklar – qadimdan hayot manbai, yorug‘lik va farovonlik ramzi sifatida tasvirlangan. Quyosh tasvirlari ko‘pincha xalq amaliy san‘ati buyumlarida, marosimga oid bezaklarda hamda ayrim zargarlik buyumlarida uchraydi. Bu ramz inson hayotiga nur, issiqlik va baraka olib keladi, degan tasavvur bilan bog‘langan. [5, B.85-90]

Shuningdek, zargarlik buyumlari ham o‘ziga xos ramziy ma‘noga ega bo‘lgan. Qadim zamonlarda taqinchoqlar faqat bezak vazifasini bajaribgina qolmay, balki himoya vositasi sifatida ham qadrlangan. Masalan, ayrim tumorlarga o‘xshash taqinchoqlar yoki maxsus shakldagi marjonlar insonni yomon kuchlar, balo-qazolardan asraydi, degan e‘tiqod mavjud bo‘lgan.

Bundan tashqari, zargarlik buyumlari ayollarning ijtimoiy mavqeini, oilaviy holatini va ba‘zan hududiy an‘analarni ham ifodalagan. Turli hududlarda yaratilgan taqinchoqlarning shakli, bezagi va ishlanish uslubi bir-biridan farq qilgan. Shu sababli bunday buyumlar nafaqat estetik ahamiyatga ega, balki etnografik tadqiqotlarda muhim tarixiy va madaniy manba sifatida ham katta qimmatga ega hisoblanadi. [6, B.102-105]

Angren hududi etnografik materiallarida bezaklar. Angren hududi tarixan turli madaniyatlar va an‘analarning o‘zaro uyg‘unlashgan hududlaridan biri hisoblanadi. Bu yerda yashagan aholi turmush tarzida ham milliy urf-odatlar va bezak san‘ati muhim o‘rin egallagan.

Angren shahar tarixi muzeyi fondlarida saqlanayotgan ayrim etnografik eksponatlar hudud aholisi madaniyati haqida muhim ma‘lumot beradi. Jumladan:

- milliy kiyim-kechak namunalari
- kashtachilik buyumlari
- zargarlik taqinchoqlari
- uy-ro‘zg‘or buyumlari

Mazkur eksponatlar orqali Angren hududida yashagan aholining estetik didi, hunarmandchilik an‘analari hamda marosim madaniyati haqida tasavvur hosil qilish mumkin. Shuningdek, ushbu buyumlar hudud aholisining kundalik turmush tarzi, ijtimoiy munosabatlari, oilaviy qadriyatlar va an‘naviy kasb-hunarlari haqida ham

muhim ma'lumot beradi. Milliy kiyim-kechaklar, kashtachilik namunalari, zargarlik buyumlari va uy-ro'zg'or jihozlari orqali o'sha davrda yashagan aholining estetik qarashlari, bezaklarga bo'lgan didi hamda ularning ramziy ma'nolari namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, marosim buyumlari va bezaklar orqali to'y, bayram, diniy va oilaviy marosimlarning o'tkazilish tartibi, ularning ijtimoiy hayotdagi o'rnini va ma'naviy ahamiyatini ham aniqlash mumkin. Shu jihatdan bunday etnografik eksponatlar nafaqat tarixiy manba, balki xalqning madaniy merosini o'rganishda muhim ilmiy material sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Angren hududida hunarmandchilik va bezak an'analari. Angren hududi qadimdan turli madaniy an'analar va hunarmandchilik faoliyati rivojlangan hududlardan biri hisoblanadi. Hudud aholisi turmush tarzida hunarmandchilik muhim o'rin egallagan bo'lib, ayniqsa kashtachilik, zargarlik, milliy kiyim bezaklari hamda uy-ro'zg'or buyumlarini bezash san'ati keng rivojlangan. Ushbu hunarmandchilik turlari nafaqat maishiy ehtiyojlarni qondirishga xizmat qilgan, balki xalqning estetik didi, madaniy qarashlari hamda milliy an'alarini aks ettiruvchi muhim san'at turi sifatida ham qadrlangan. Hududda keng tarqalgan hunarmandchilik turlaridan biri kashtachilik hisoblanadi. Kashtachilik qadimdan o'zbek ayollari orasida keng rivojlangan bo'lib, u milliy kiyim-kechaklar, ro'mol va turli uy bezaklarini bezashda qo'llanilgan. Kashtalarda turli gul naqshlari, o'simliksimon va geometrik shakllar tasvirlangan bo'lib, ular xalqning tabiatga bo'lgan munosabati va estetik qarashlarini ifodalagan. Kashtachilik buyumlari ko'pincha bayramlar, to'y marosimlari va boshqa muhim tadbirlarda ishlatilgan. Shu sababli ular nafaqat bezak buyumi, balki marosim madaniyatining muhim elementi sifatida ham ahamiyat kasb etgan. [7; B.134-138]

Hunarmandchilikning yana bir muhim turi zargarlik san'ati hisoblanadi. Zargarlik buyumlari qadimdan ayollarning bezaklari sifatida ishlatilgan bo'lib, ular turli xil marjonlar, sirg'alar, bilaguzuklar va boshqa taqinchoqlardan iborat bo'lgan. Ushbu buyumlar ko'pincha kumush, ba'zan esa boshqa qimmatbaho metallardan tayyorlangan. Zargarlik buyumlarida ham turli naqsh va bezaklar qo'llanilib, ular nafaqat estetik vazifani bajargan, balki ayrim hollarda himoya ramzi sifatida ham qadrlangan. Ayrim taqinchoqlar insonni yomon kuchlardan asraydi, degan e'tiqod ham mavjud bo'lgan. [8, B.112-118]

Shuningdek, milliy kiyim bezaklari ham hunarmandchilikning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Milliy kiyimlar turli kashta naqshlari, rang-barang matolar va bezak elementlari bilan bezatilgan. Ayniqsa ayollar kiyimlarida bezaklarga alohida e'tibor qaratilgan. Kiyimlarda qo'llanilgan naqshlar va ranglar nafaqat estetik vazifani bajargan, balki ba'zan insonning yoshi, ijtimoiy mavqei yoki oilaviy holatini ham ifodalagan. Shu sababli milliy kiyimlar etnografik tadqiqotlarda muhim madaniy manba sifatida qaraladi. [9, B.75-82]

Bundan tashqari, uy-ro'zg'or buyumlarini bezash an'analari ham xalq hunarmandchiligining ajralmas qismi hisoblanadi. Qadimda turli uy jihozlari, yog'och buyumlar, sandiqlar va boshqa maishiy predmetlar turli naqshlar bilan bezatilgan. Bu bezaklar buyumlarning nafaqat tashqi ko'rinishini chiroyli qilishga

xizmat qilgan, balki ularning madaniy va ramziy ahamiyatini ham oshirgan. Bunday buyumlar kundalik hayotda keng foydalanilgan bo'lsa-da, ular xalqning san'atga bo'lgan qiziqishi va estetik didining namunasini ham aks ettiradi.

Shu jihatdan Angren hududida shakllangan hunarmandchilik va bezak an'analari nafaqat hudud aholisi turmush tarzini, balki ularning madaniy merosi va milliy qadriyatlarini ham o'zida mujassam etadi. Bunday an'analarni o'rganish etnografik tadqiqotlarda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular orqali xalqning tarixiy madaniyati, turmush tarzi va estetik qarashlari haqida muhim ilmiy xulosalar chiqarish mumkin.

Muzeylarning etnografik merosni saqlashdagi roli. Etnografik merosni asrab-avaylash va kelajak avlodlarga yetkazishda muzeylarning o'rni nihoyatda katta. Muzey fondlarida saqlanayotgan eksponatlar nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki ilmiy tadqiqotlar uchun ham muhim manba hisoblanadi. Mahalliy tarix muzeylari hududiy madaniyatni o'rganish va targ'ib qilishda muhim rol o'ynaydi. Xususan, Angren shahar tarixi muzeyi faoliyati orqali hududning etnografik merosi keng jamoatchilikka namoyish etilmoqda. Bunday eksponatlar yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, tarixiy merosga hurmat tuyg'usini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki muzeylarda saqlanayotgan etnografik buyumlar orqali yoshlar ajdodlarining turmush tarzi, an'analari, hunarmandchiligi va estetik qarashlari bilan yaqindan tanishish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ularda o'z milliy madaniyatiga bo'lgan qiziqish va hurmatni kuchaytiradi.

Shuningdek, milliy kiyim-kechaklar, bezak buyumlari, kashtachilik va boshqa amaliy san'at namunalari yoshlarning tarixiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ular orqali o'tmish avlodlarning hayoti, qadriyatlari va madaniy merosi haqida aniq tasavvur hosil qilish mumkin. Natijada yoshlar o'z xalqining boy madaniy merosini anglab yetadi va uni asrab-avaylash zarurligini his etadi. Bundan tashqari, muzey eksponatlari asosida tashkil etiladigan ko'rgazmalar, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar hamda ekskursiyalar yosh avlodning tarixga qiziqishini oshirishga yordam beradi. Bu jarayon yoshlarning milliy o'zligini anglash, tarixiy xotirani saqlash va madaniy merosni kelajak avlodlarga yetkazish borasidagi mas'uliyatini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. [10, B.56-60]

Xulosa. Etnografik tadqiqotlarda urf-odatlar va bezak san'ati xalqning madaniy merosini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Ular xalqning tarixiy taraqqiyoti, turmush tarzi, ijtimoiy hayoti, estetik qarashlari va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etadi. Urf-odatlar nafaqat jamiyatning kundalik hayotini tartibga soluvchi ijtimoiy qoidalar sifatida namoyon bo'ladi, balki milliy bayramlar, marosimlar, oilaviy va diniy tadbirlar orqali avloddan-avlodga yetib keladi. Shu bilan birga, milliy bezak san'ati ham urf-odatlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, xalqning dunyoqarashi, tabiatga bo'lgan munosabati va estetik didini ifodalaydi. [11, B.91-95]

Muzey fondlarida saqlanayotgan etnografik eksponatlar esa ushbu merosni ilmiy jihatdan o'rganish, tizimli tarzda saqlash va keng jamoatchilikka targ'ib qilishda muhim ahamiyatga ega. Ular orqali nafaqat tarixiy ma'lumotlarga ega bo'lish, balki xalqning turmush tarzi, hunarmandchilik an'analari, milliy kiyim-kechak va zargarlik

buyumlari, uy-ro‘zg‘or jihozlari orqali estetik qarashlar va marosim madaniyatini chuqurroq o‘rganish mumkin. Ayniqsa hududiy muzeylar, jumladan Angren shahar tarixi muzeyi materiallari asosida olib boriladigan tadqiqotlar milliy madaniyatni yanada chuqurroq o‘rganish imkonini beradi. Muzey eksponatlari yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, tarixiy merosga hurmat tuyg‘usini shakllantirish va madaniy ongini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, bu eksponatlar milliy bezak san‘ati, hunarmandchilik an‘analari va urf-odatlarining bugungi kundagi qadriyatini tushunishga yordam beradi, shuningdek, ularni kelajak avlodga yetkazishda ilmiy va ma‘rifiy vosita sifatida xizmat qiladi. [12]

Natijada, urf-odatlar va milliy bezak san‘ati orqali xalqning boy madaniy merosini o‘rganish nafaqat ilmiy qiziqish, balki hududiy va milliy identifikatsiyani mustahkamlash, madaniy merosni saqlash va targ‘ib qilishning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston etnografiyasi. – Toshkent, 2010. – B. 45–47.
2. Rajabov Q. *Etnografiya asoslari*. – Toshkent, 2012. – B. 78–81.
3. O‘zbekiston etnografiyasi. – Toshkent, 2010. – B. 112–118.
4. O‘zbek xalq amaliy san‘ati. – Toshkent, 2008. – B. 64–69.
5. O‘zbek xalq amaliy san‘ati. – Toshkent, 2008. – B. 85–90.
6. O‘zbek xalq amaliy san‘ati. – Toshkent, 2008. – B. 102–105.
7. Rajabov Q. *Etnografiya asoslari*. – Toshkent, 2012. – B. 134–138.
8. Asqarov A. *O‘zbek xalq hunarmandchiligi tarixi*. – Toshkent: Fan, 1991. – B. 112–118.
9. Sodikova N. *O‘zbek milliy kiyimlari*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1986. – B. 75–82.
10. Muzeyshunoslik asoslari. – Toshkent, 2015. – B. 56–60.
11. Muzeyshunoslik asoslari. – Toshkent, 2015. – B. 91–95.
12. Angren shahar tarixi muzeyi fond materiallari, inventar yozuvlari, 2020–2024.